

La consciència fonològica: amb petites dosis n'hi ha prou

Sílvia Llach, Jordi Cicres, M. Dolors de Ribot

La consciència fonològica ha entrat amb força a les aules, i la rapidesa mateixa amb què s'implementa genera molts dubtes als docents. En aquest article, hi resseguim alguns punts fonamentals per treballar la consciència fonològica i presentem diverses activitats destinades a infants de primer i segon de primària.

▣ **PARAULES CLAU:** consciència fonològica, lectoescriptura, llengua, sons, fonemes.

Aquests últims anys, diversos factors han contribuït a fer que hi hagi un interès creixent per la consciència fonològica i per practicar-la a l'aula com a element que ajuda a formar bons lectors. Cal deixar això ben clar d'entrada: no és que s'hagi despertat un interès sobtat per alguns aspectes sonors de la llengua com ara la síl·laba o el fonema, sinó que l'interès per la consciència fonològica és una conseqüència dels avenços de la recerca, que han demostrat que el fet de posseir una bona consciència fonològica prediu una bona mecànica lectora (Adams, 1990).

L'emergència del terme i la pressa per implementar-lo a l'aula ha generat alguns desajustaments en la definició, l'ús i la pràctica que se'n fa. Per això, a tall d'introducció, a la primera part de l'article, hi afegim un seguit de punts que cal tenir en compte abans de programar activitats de

consciència fonològica a l'aula. A la segona part, hi proposem un recull d'activitats, un bon nombre de les quals s'han dut a terme en les pràctiques de la formació inicial de mestres de la UdG, en diverses escoles públiques de la província de Girona.

Punts essencials

1 Primerament, cal tenir clara la definició: la consciència fonològica és l'habilitat de percebre i manipular (operar amb) les peces sonores del sistema de sons d'una llengua, o sigui, les unitats que anomenem *fonològiques*, com ara la paraula, la síl·laba o el fonema, entre d'altres.

2 Podem fer exercicis que treballin diverses unitats fonològiques; per exemple: sil·labejar o comptar sil·labes n'és una. Però la microhabilitat de consciència fonològica que esdevé el millor predictor de la lectura és la consciència fonèmica, la part de la consciència fonològica que s'ocupa de les unitats de so més petites que formen les paraules, els sons individuals o fonemes. Un exemple d'activitat de consciència fonèmica seria la següent: «Digues quins sons hi ha a la paraula *granota*». La resposta consistiria a anomenar-ne els sons de manera aïllada: «[g] [r] [ə] [n] [ɔ] [t] [ə]».

3 Fer exercicis purs de consciència fonològica vol dir practicar exercicis de sons, sense lletres. En anglès, tenen molt clara aquesta diferència. Parlen de *phonological awareness* per als primers i de *phonics* per al mètode que ajuda a relacionar sons i lletres. Encara que, en la relació entre sons i lletres, hi ha una part de l'exercici

A FONTS

La relació escola-universitat

Formació i desenvolupament del professorat

P

La microhabilitat de consciència fonològica que esdevé el millor predictor de la lectura és la consciència fonèmica

A FONTS

que té a veure amb la consciència fonològica, per evitar malentesos i per ser coherents amb els usos consensuats, hauríem de parlar de consciència fonològica quan fem exercicis amb sons i prou, o amb sons i imatges, o amb sons i objectes. Si utilitzem lletres, no estem realitzant un exercici de consciència fonològica, sinó un exercici de relació entre sons i lletres.

4 Les activitats de consciència fonològica no s'han de dur a terme només a segon cycle de l'educació infantil. Actualment, hi ha molts centres que fan exercicis de consciència fonològica a infantil i que deixen de fer-ne a primària, però la recerca ha demostrat que els exercicis graduals de consciència fonològica tenen un bon efecte sobre les capacitats de lectura fins als 6 o 7 anys. Per tant, el canvi d'etapa no hauria de generar cap tall en la progressió de la consciència fonològica. Una qüestió diferent seria treballar-la de tercer de primària fins a sisè. En aquests cursos, es poden continuar fent activitats de consciència fonològica, però ja no tindran efecte en la mecànica lectora, sinó en altres aspectes relacionats amb la lectura, com ara la fluïdesa. Seran exercicis diferents, amb finalitats diferents.

5 Ni a infantil ni a primària no cal dedicar gaire temps a fer exercicis de consciència fonològica. Amb algun exercici setmanal, n'hi ha prou. Aquesta afirmació

La recerca ha demostrat que els exercicis graduals de consciència fonològica tenen un bon efecte sobre les capacitats de lectura fins als 6 o 7 anys

sorgeix del dubte que manifesten alguns mestres sobre l'encert del «que hem fet fins ara» per ensenyar a llegir i escriure, com si la consciència fonològica fos un tema que hagués d'endur-se el que s'ha sembrat. La nostra resposta a aquest dubte seria que està molt bé el que s'ha fet fins ara i que només cal trobar petits espais per treballar una mica més els sons. Hem de tenir present que l'interès per la consciència fonològica no és gens nou. De fet, prové de les teories cognitivistes, mentre que moltes de les pràctiques que es fan a les aules parteixen d'un enfocament socioconstructivista. Els cognitivistes es fixen més en les capacitats de l'individu, en la resposta que dóna a determinades demandes, en les operacions que fa per dur a terme una tasca. Els socioconstructivistes, en canvi, posen molt més èmfasi en la construcció pròpia dels coneixements, en l'exploració, en la formulació i en la resposta de preguntes, en el caràcter social dels aprenentatges. No es tracta de visions incompatibles, però sí que són considerablement diferents. Per això, tenint en compte la magnitud i l'objectiu de les propostes

socioconstructivistes, creiem que podem qualificar les activitats de consciència fonològica com uns exercicis d'entrenament, de joc amb els sons, de prestació d'atenció als sons, de millora de la capacitat metalingüística de l'aprenent, però que no són la finalitat última del que perseguim. Per posar-ne un exemple, podríem dir que fer activitats de consciència fonològica és com si realitzéssim exercicis per enfortir les cames abans de començar una excursió amb bicicleta. És a dir, el que perseguim és que el nen o la nena compregui què vol dir escoltar, parlar, llegir, escriure, o sigui, comunicar-se, i que ho faci amb ganes i efectivitat.

Proposta d'activitats

Les activitats que proposem estan destinades a infants de primer i segon de primària, tenint en compte que han realitzat un treball progressiu de consciència fonològica i que han dut a terme algunes activitats de consciència fonèmica a l'últim curs d'educació infantil.

Hem agrupat les activitats d'acord amb dos criteris: els materials o recursos que utilitzem i les microhabilitats de consciència fonèmica que es recomana de treballar a partir dels informes National Reading Panel (2000) i National Early Literacy Panel (2008), que enumerem tot seguit. En la proposta d'activitats, hi farem constar entre parèntesis la microhabilitat

que es treballa o que ha servit de base a l'activitat, que correspon a la de l'enumeració següent:

1. Aïllar o percebre un so dins d'una paraula (en aquest cas, practicarem els sons interns de la paraula, perquè el primer so i l'últim ja es podrien haver treballat a l'últim curs d'infantil).
2. Descobrir quina paraula no forma part d'una sèrie (per exemple: perquè conté un so diferent dels que tenen les altres).
3. Descobrir quina característica comuna tenen una sèrie de paraules (per exemple: que acaben amb el mateix so).
4. Segmentar paraules en fonemes.
5. Confegir fonemes per formar paraules.
6. Esborrar fonemes d'una paraula per obtenir-ne una de nova.
7. Afegir fonemes a una paraula per obtenir-ne una de nova.
8. Canviar un fonema per un altre en una paraula i obtenir-ne una de nova.

Recomanem convertir totes les activitats en petits jocs o concursos i treballar per parelles o petits grups, a fi d'augmentar l'interès i la motivació per l'activitat.

Com que les unitats sonores són abstractes i difícils d'objectivar, és adequat utilitzar objectes que representin els sons individuals o fonemes

Activitats per manipular patrons de sons amb objectes diversos

Com que les unitats sonores són abstractes i difícils d'objectivar, és adequat utilitzar objectes que representin els sons individuals o fonemes. Podem utilitzar gomets, pedres, botons, taps de colors, llaminadures, etc.

> Donem objectes diversos (llapis, pilota, etc.), el nom dels quals han de segmentar en veu alta, a més de posar, en una superfície plana, tants gomets com sons hi ha. Després, poden seguir practicant i «fonemejant» tot seguint el patró que han construït. Aquesta activitat es pot fer en parelles: un membre proposa una paraula i l'altre construeix el patró. (Microhabilitat 4)

> Administrem un patró de gomets que correspon a una paraula (per exemple: quatre gomets per a la paraula *nata*). Després, en diem una altra que només es diferencia per un so (per exemple: *bata*). L'objectiu és marcar amb un gomet d'un color diferent la posició del so que ha canviat entre les dues paraules (imatge 1). Aquest exercici es pot anar allargant mentre s'hi van afegint paraules que només tenen un so diferent dels de la paraula anterior. (Microhabilitat 8)

> També podem complicar més les activitats i utilitzar un gomet d'un color diferent per a cada so diferent (imatge 2). Per exemple: podem pronunciar paraules curtes fonemejades, com ara *cel*,

sac, *suc*, establir codis de colors per als sons diferents que hi ha entre totes tres i construir els patrons corresponents. (Microhabilitat 8)

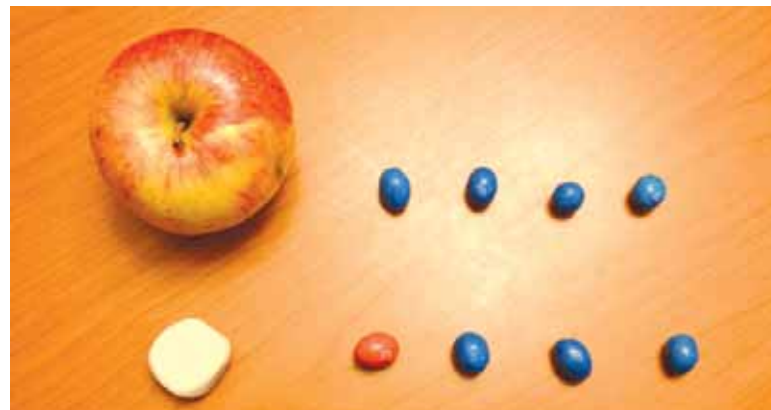
> Administrem un patró de colors, per exemple, per a la paraula *nas*, on poden veure que l'últim so té un gomet

A FONTS

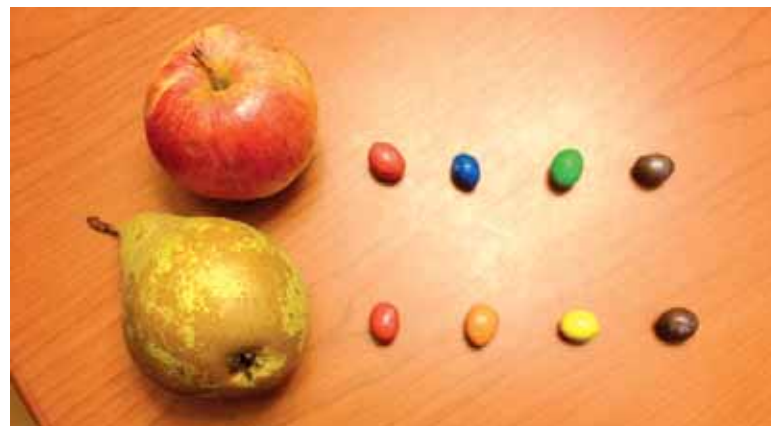
La relació escola-universitat

Formació i desenvolupament del professorat

P

Imatge 1. Marquem amb una llaminadura quin so és diferent a les paraules *poma* i *goma*

Imatge 2. Posem llaminadures de colors diferents per als sons diferents de *poma* i *pera*

Llach, Cires, De Ribot

Llach, Cires, De Ribot

A FONTS

d'un color concret (el que hàgim decidit). Després, els suggerim que busquin una altra paraula que tingui els sons que vulguin, però que s'acabi amb un gomet verd. També els podem demanar paraules que tinguin el mateix nombre de sons que la que hem ofert de model, que comencin pel mateix so, etc. (Microhabilitat 3)

Activitats amb imatges retallades

Una altra manera d'objectivar visualment els sons és tallar una fotografia o una imatge d'un objecte en tantes peces com sons tingui.

Imatge 3. Tallem les paraules *cuc* i *lluna* segons el nombre de sons que tenen

- > Administrem imatges tallades. Després, cal reconstruir el trencaclosques i fonemejar la paraula corresponent en veu alta. Una altra versió és tallar una imatge en tantes parts com sons té. També podem convertir el joc en una mena de gimcana, amagant les peces per la classe o pel pati, i que hagin de buscar per equips. A continuació, s'han de reunir amb altres equips, canviar peces i construir els puzles confegint sons en paraules, fonemejant en veu alta. (Microhabilitats 4 i 5)

Activitats de consciència fonològica a partir d'objectes, imatges o paraules

- > Fem parelles o petits grups i els donem fotografies d'objectes o objectes. Uns membres pronuncien noms d'objectes i els altres els segmenten. Després es canvien els papers. (Microhabilitat 4)
- > Un cop organitzats en parelles o en petits grups, uns membres pronuncien noms de nens i nenes de la classe fonemejats i els altres membres els han d'endevinar tot confegint-los per formar paraules. (Microhabilitats 4 i 5)
- > Agrupem els infants per parelles o en petits equips i els donem fotografies o imatges de parells mínims (dues paraules que només es diferencien per un so) i les han d'aparellar, com en un joc de memòria. (Microhabilitats 6, 7 i 8)

- > Amb les mateixes imatges de l'activitat anterior, un membre de la parella agafa una imatge i l'altre ha de dir una paraula que resulti de canviar un so a la primera, afegir-n'hi un o eliminar-ne un. (Microhabilitats 6, 7 i 8)
- > Fem parelles o petits grups. Els donem un plec d'imatges o de fotografies i n'han de seleccionar les que continguin un so determinat. (Microhabilitat 1)
- > Fem parelles o petits grups i els donem un plec d'imatges o de fotografies que tinguin una característica al nom (per exemple: totes comencen o acaben amb el mateix so) i han de seleccionar les que no pertanyin a la sèrie. (Microhabilitat 2)

Activitats amb pseudoparaules o paraules inventades

- > Els donem un nom inventat d'una mascota i ells n'han de canviar un so lliurement per trobar un altre nom, o bé han de canviar un so per un altre segons una consigna determinada (per exemple: «Canvia [b] per [m] al nom ['bitu]»). (Microhabilitat 8)
- > Els donem un nom inventat d'una mascota i ells hi han d'afegir un so o treure'n un per trobar un altre nom segons una consigna determinada (per exemple: «Com es diria en ['bitu] sense el so [b]?»). (Microhabilitats 6 i 7)

Activitats a partir de gravacions i audicions

- > Gravem embarbussaments i els els fem escoltar perquè detectin quin és el so que es repeteix. (Microhabilitat 1)
- > Gravem paraules amb un so erroni (per exemple: [glə'ɲɔtə] per [grə'ɲɔtə]) i han de detectar-ne l'error i esmenar-ne la pronúncia. (Microhabilitat 2)
- > Gravem paraules amb un so erroni (per exemple: amb un so mal pronunciat o que pertanyi a una altra llengua, com ara el so ròtic del francès) i han de detectar-ne l'error i esmenar-ne la pronúncia. (Microhabilitat 2)

- > Gravem una llista de paraules i han de detectar-ne la característica comuna. (Microhabilitat 3)
- > Gravem una llista de paraules i han de detectar la característica diferencial d'alguns elements que no pertanyin a la sèrie. (Microhabilitat 2)
- > Els deixem gravar-se i escoltar-se segmentant paraules i confegint-ne. (Microhabilitats 4 i 5) ■

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ADAMS, M. J. (1990): *Beginning to Read: Thinking and Learning about Print*. Cambridge, MA. The MIT Press.

NATIONAL EARLY LITERACY PANEL (NELP) (2008): *Developing Early Literacy: Report of the National Early Literacy Panel*. Washington, DC. National Institute for Literacy.

NATIONAL READING PANEL (NRP) (2000): *Teaching Children to Read: An Evidence-Based Assessment of the Scientific Research Literature on Reading and Its Implication for Reading Instruction*. Washington, DC. National Institute of Child Health and Human Development.

Aquest article fou sol·licitat per GUIX. ELEMENTS D'ACCIÓ EDUCATIVA el mes de juliol de 2014 i acceptat el mes de desembre de 2014 per ser-hi publicat.

A FONTS

HEM PARLAT DE:

- Formació i desenvolupament del professorat.
- Fonètica i dicció.

AUTORIA

Sílvia Llach Carles
Jordi Cicres

M. Dolors de Ribot
Facultat d'Educació i Psicologia. Universitat de Girona
silvia.llach@udg.edu
jordi.cicres@udg.edu
mdolors.deribot@udg.edu